

Az ipariszabotázs-elhárítás szervezete 1956 és 1962 között

1945 után több jogszabály is született a formálódóban lévő új gazdasági berendezkedés védelmében. Ezek – különösen a forint bevezetésével összefüggésben meghozott 8.800/1946. M. E. számú rendelet,¹ majd az első ötéves terv indulásához kapcsolódóan született 1950. évi 4. számú törvényerejű rendelet² – lehetőséget teremtettek arra, hogy lényegében minden gazdasági bűntettet, szándékosan vagy gondatlanságból elkövetett cselekedetet politikai céllal elkövetett bűncselekménynek tekintsenek és ilyen módon üldözzenek. A büntetőjogi szabályok hivatalos összeállítása (BHÖ) szerint aktív szabotázst követett el az, aki a népgazdasági terv megvalósítását szándékos rongálással veszélyeztette, míg passzív szabotázst az valósított meg, aki kártevő, ellenséges céllal, akár tevőlegesen, akár mulasztással, akadályozta egy üzem zavartalan és rendeltetésszerű működését.³

A „társadalmi”, különösen az állami tulajdon védelme természetesen részét képezte a politikai rendőrség tevékenységének, amely a lehető legszélesebben értelmezte a szabotázs elleni harc fogalmát. Így a munkájuk az iparirányítást végző különböző minisztériumokra, hivatalokra és az egyes ipari üzemekre irányult, ezek „védelme” kiterjedt a kémekkel, terroristákkal, diverzánsokkal és általában minden ellenséges behatolással való küzdelemre is. Az objektum-elv, valamint a szabotázs fogalmának tág értelmezése tehát lényegében azt eredményezte, hogy – legalábbis az itt vizsgált időszakig – az ipari elhárítás voltaképpen az iparirányítás és az ipari termelés területén végzett belsőreakció-elhárítást jelentett.

Az ipariszabotázs-elhárítás az államvédelem szervezetében

Az 1949-ben „önállósodott” Államvédelmi Hatóságon (ÁVH) belül a szabotázselhárítás az I. (Hálózati, olykor Operatív Hálózatinak is nevezett) Főosztályon belül szerveződött meg. Az I/4. számmal jelölt szervezeti egység az ipar, a mezőgazdaság, a kereskedelem, a pénzügy és a közlekedés egész területén végzett hálózati-operatív munkát. 1950. december végén a mezőgazdasági, 1951 júniusában pedig a közlekedési elhárítást végző alosztályokat külön osztállyá szervezték, ettől kezdve az I/4. Osztály elhárító tevékenysége az iparra, a kereskedelemre és a pénzügyi szektorra terjedt ki. Vezetője az induláskor Balog Béla volt, akit 1950. szeptember 23-án Hidasi Mihály váltott, őt 1951. július 25-én súlyos vezetői hiányosságok miatt leváltották, és elbocsátották az ÁVH-tól. Az osztály vezetését Gazdik Gyula vette át, aki egészen az egységesített Belügyminisztérium (BM) felállításáig töltötte be ezt a posztot. A szervezet megalakulásakor hat alosztályra tagolódott. Az I/4-a alosztály foglalkozott a nehéziparral, az I/4-b alosztály a könnyűiparral és az építőiparral, az I/4-c alosztály a kereskedelmi és a pénzügyi területtel. Az I/4-d alosztály végezte a mezőgazdasági elhárítást (ebből szerveződött meg az önálló mezőgazdasági osztály), az I/4-e alosztály a Közlekedési Minisztériumban, valamint a vasúti és országúti közlekedés területén, míg az I/4-f alosztály a hajózás és a polgári repülés objektumaiban dolgozott. (E két alosztályból hozták létre az önálló közlekedési elhárítási osztályt.⁴) A „megtisztított profilú” szabotázselhárító osztály létszáma 1951 októberében 125 fő volt: ebből 105 fő vezető és operatív állományú tiszt, míg 20 fő adminisztratív munkát végzett.⁵ Az ÁVH megszüntetése, pontosabban a BM-mel való 1953-as összevonása előtt az osztályon már 147 ember dolgozott, ebből 129 fő operatív területen.⁶

Az ÁVH és a BM 1953. júliusi integrálásakor a korábbi I/4. és I/5. osztályokból szervezték meg a BM V. (Ipari és Mezőgazdasági Szabotázselhárító) Osztályt, amely

ebben a szervezeti formában alig egy évig működött, ugyanis 1954 júniusában a mezőgazdasági elhárításból ismét önálló osztályt alakítottak. Az V. Osztályt először Nagy József vezette, majd 1954 áprilisában Gazdik Gyula tért vissza a szervezeti egység élére, őt 1956 júliusában Szecsődi Márton követte.⁷ Az ÁVH beolvasztásakor az ipari elhárítás létszámát 116 főben állapították meg, 1954. június 1-jén azonban az V. (Ipariszabotázs-elhárító) Osztályon már 154 fő dolgozott.⁸ Ez a szám 1955 júniusára kismértékben, 159 főre nőtt, ebből 149 fő volt operatív beosztott.⁹ Újabb egy év elteltével az V. Osztály összlétszáma 173 főre emelkedett, miközben az operatív állomány nagysága nem változott (a nem operatív személyzet legnagyobb része, 16 fő ügykezelő és gépíró volt)¹⁰

1956 nyarán a megnövekedett feladatok miatt Dáni János I. főcsoportfőnök-helyettes javaslatot tett – többek között – az V. Osztály főosztályá szervezésére. A részleg létszámát – bizonyos feladatoknak (ellenőrzött objektumoknak) a budapesti és a Pest megyei főosztály számára való átadása, valamint a külkereskedelmi elhárító alosztály kiszervezése következtében – 173-ról 151 főre kívánta csökkenteni. Dáni a főosztályon belül három osztályt (V/1. Kohó- és gépipari elhárító osztály; V/2. Bánya-, energia-, vegyi és építőipari elhárító osztály; V/3. Könnyűipari, pénzügyi, belkereskedelmi elhárító osztály), három önálló alosztályt (V/a vidéki alosztály; V/b államtitok-védelmi alosztály; V/c helyszínelő alosztály) és két önálló csoportot (tájékoztató és kiértékelő csoport; kádercsoport) tervezett létrehozni. Emellett a főosztály részét képezte volna a Titkárság, illetve a főosztályvezető és két helyettese alkotta főosztálytörzs.¹¹ A javaslatot a BM Kollégium 1956. július 25-i ülése tárgyalta. Ezen elfogadták az osztály főosztályá szervezését, ám a létszámát túl soknak találták, ezért azt további vizsgálat alá vetették. A szervezeti kérdésekben annyit módosítottak, hogy a külkereskedelmi osztályt (amely a nemzetközi pénzügyekkel is foglalkozott) az V. Főosztályon belül kellett megszervezni, emellett nem látták logikusnak az V/2. Osztályhoz sorolt területek összevonását.¹² A szervezeti átalakítás végül közvetlenül a forradalom előtt, a Belügyminiszter 1956. október 3-án kiadott 91. számú parancsával valósult meg. A főosztály vezetője Szecsődi Márton maradt, helyettesei Szőke Béla, Somogyi Ferenc (egyben az V/1. Osztály vezetője) és Kardos György (egyben az V/3. Osztály vezetője) voltak, míg az V/2. Osztályt Bagi Mihály vezette október 3-ától.¹³

Újjászervezés: az ipari és közlekedési szabotázs-elhárító osztály 1956–1957-ben

Az ipariszabotázs-elhárítás forradalom alatti dezorganizációja, majd a forradalom utáni reorganizálása nem választható külön az államvédelem szervezetének 1956. októberi szétesésétől, illetve a politikai rendőrség 1956. november 4-e utáni újjáalakításától. A személyi anyagokban található beszámolókból arra lehet következtetni, hogy az V. Főosztálynak a BM védelmében és különböző fegyveres akciókban részt vevő beosztottai (az ávosok többségéhez hasonlóan) október legvégén elhagyták a BM épületét, és a főváros környékén állomásozó szovjet csapatokhoz távoztak, majd november elején velük tértek vissza állomáshelyükre. Az államvédelmi szervek a szovjet fegyverek árnyékában, spontánul szerveződtek újjá,¹⁴ ebből fakadóan a politikai nyomozói munka újraindulásának körülményei, a szervezeti egységek alakulásának időpontja, a személyi állomány és a vezetők kinevezései nehezen rekonstruálhatók, hiszen az adott viszonyok között viszonylag kevés figyelmet fordítottak az írásos dokumentációra.

A Kádár János fémjelezte politikai vezetés – mint ismeretes – nagy súlyt fektetett arra, hogy, formálisan legalábbis, megakadályozza a „rákosista” államvédelmi szervek újjáalakulását, és új politikai nyomozó szerveket hozzon létre, immáron a rendőrség szervezetén belül, ám erre formálisan csak december legvégén, a 35. számú törvényerejű rendelet elfogadásával került sor.¹⁵ A bizonytalan jogszabályi környezetben felállított politikai rendőrség megalakításának pontos dátumát így nem lehet megállapítani. Mátyás László, a Politikai Nyomozó Főosztály vezetője első ismert jelentésében, december 17-én a főosztály elmúlt húsznapos tevékenységéről számolt be,¹⁶ ám 1957. január 27-i jelentésében már november 8-tól kezdve adott tájékoztatást a végzett munkáról.¹⁷ A következő beszámoló már kifejezetten erre az időpontra teszi a

főosztály szervezésének kezdetét.¹⁸ Mindenesetre ezt a dátumot legfeljebb a megalakulás eszmei időpontjának tekinthetjük.

Mátyás László főosztályvezető december 17-i jelentése szerint a „nehézségek ellenére sikerült a Főosztály legfontosabb szerveit létrehozni”. Ezek között 4. sorszámmal említi az „Ipari és közlekedési szabotázselhárító Osztály”-t, amely mindössze 30 fővel, K-lakásokba települve kezdte meg a munkát.¹⁹ (A politikai rendőrségnek az adminisztratív munkát végző nyílt és a tulajdonképpeni operatív munkát végző, K-lakásokban dolgozó titkos állomány szerinti megszervezésére szovjet útmutatás alapján került sor.²⁰) A fegyveres erők minisztere I. helyettesének 1956. december 1-jére keltezett, 0026. számú állományparancsa viszont a BM II. Főosztály Ipari, Közlekedési és Mezőgazdasági Szabotázselhárító Osztályának a vezetőit és beosztottait nevezte ki: két osztályvezető-helyettest (az egyikük a gépelt eredeti fogalmazványban még vezetőként szerepelt, ezt kézzel javították helyettesé), egy alosztályvezető-helyettest, továbbá 23 főoperatív beosztottat, két tolmácsot (ez szovjet „tanácsadók” jelenlétére utal) és öt adminisztrátort, azaz összesen 33 főt.²¹ Fontos megemlíteni, hogy a parancsot az a Tömpe István jegyezte, akit csupán december 6-ától volt a belügyminiszter I. helyettese.²² Következésképpen a fenti állományparancsot visszadátumozták, így az abban foglalt intézkedés csak hozzávetőlegesen mutatja az 1956. december eleji állapotot. Annál is inkább, mert egy 1957 közepén készült jelentés szerint az ipariszabotázs-elhárítás 1957 legelején mindössze 16 fővel dolgozott.²³

Tömpe (most már a belügyminiszter I. helyetteseként) 1957. január 1-jén nevezte ki az osztály többi vezetőjét, négy alosztályvezetőt és három alosztályvezető-helyettest, ezenkívül 24 főoperatív és kilenc operatív beosztottat.²⁴ Ez a parancs immáron a BM ORFK II. Főosztály IV. Osztályáról beszél, amely számozás megfelel az ipari és a közlekedési szabotázselhárítással foglalkozó részlegnek a Mátyás László már említett december 17-i jelentésében lévő jelzésével. Több, 1957 elején kibocsátott állományparancs is az ORFK II. Főosztály ipari és közlekedési szabotázselhárító osztályát említi.²⁵ Mindez azt jelenti, hogy a mezőgazdasággal kapcsolatos elhárító munka már nem tartozott az ORFK II/4. Osztályának a hatáskörébe (a továbbiakban a szervezeti egység megjelölésére ezt a jelölést használom). Ezt alátámasztja, hogy 1957. január 1-jével a II/3., azaz a belsőreakció-elhárító osztályra alosztályvezetőnek nevezték ki Sin Sándort, helyettesének pedig Vincze Jánost;²⁶ később mindketten a BM II/7. (Mezőgazdasági Szabotázselhárító) Osztályán dolgoztak, ami arra enged következtetni, hogy a mezőgazdasági elhárítás az ORFK Politikai Nyomozó Főosztályán belül a belsőreakció-elhárításhoz került. Megjegyzem, a Politikai Nyomozó Főosztály szervezeti felépítésére vonatkozó 1957. januári javaslatban II. számmal szerepel az „Ipari és közlekedési szabotázs-, diverzióelhárító osztály”, amelynek feladata az ipari, közlekedési, kereskedelmi, hírközlési és közigazdasági szervek védelme a kémek, terroristák, diverzánsok és általában minden ellenséges személy behatolásával szemben.²⁷ Ez a jelölés azonban nem került át a gyakorlatba.

Az osztály mostoha körülmények között, néhány rosszul konspirált lakásban kezdte meg (más szempontból: folytatta) a működését, és vette fel a küzdelmet az ipari és a közlekedési vállalatok vezetésében és a munkástanácsokban lévő „ellenséggel”. Mátyás László jelentése megemlíti például, hogy Tatabányán 3000 vagon, külféjtésben előkészített szén kitermelését akadályozza a munkástanács, pedig egy olyan egyszerű intézkedéssel, mint a prioritás, „százával adna dokumentumot a munkástanácsokba befurakodott horthysta-fasiszta elemek leleplezésére”.²⁸ A hálózati operatív munkát érdemben csak 1957 januárjában tudták megindítani, ám a korábbi ügynököknek csak kevesebb mint a harmadával-felével tudták felvenni a kapcsolatot, igaz, a korlátozott lehetőségek ellenére – elsősorban az ipari üzemek munkástanácsainak az ellenőrzésére – több új beszervezést is sikerült végrehajtaniuk. Noha január végén, február elején még nem tudnak következetes munkát folytatni a munkástanácsokba befurakodott ellenség leleplezésére, a felszámolt Nagy-Budapesti Központi Munkástanács „ellenforradalmi” tevékenységének, valamint az üzemi munkástanácsokban működő ellenséges elemek (ellenforradalmárok, fasiszták, jobboldali szociáldemokraták) dokumentálása terén sikerekről is be tudtak számolni.²⁹

A munkakörülmények a következő hónapokban sem változtak számottevően, az államvédelmi tevékenységüket továbbra is konspirált körülmények között végezték. A helyzet változásával azonban egyre kevésbé volt indokolható a titkosság: ilyen viszonyok között nem nagyon lehetett hatékony munkát végezni, és különösen nehéz volt az állomány vezetése, munkájuk megfelelő irányítása, ellenőrzése, az államvédelmi időszakban megszokott hivatali, katonai fegyelem fenntartása. 1957. január végén „szinte anarchisztikus állapotok”-ról számoltak be, amelyekért az osztály- és az alosztályvezetőket tették felelőssé. A hatékonyabb munkavégzés érdekében ezért előírták, hogy minél előbb szüntessék meg a titkos állományt, és az operatív tiszteket a K-lakásokból hivatalos helyiségekbe vonják össze.³⁰ Azt nem lehet megállapítani, hogy erre pontosan mikor került sor, ám feltételezhetően 1958 márciusára befejeződött: egy ekkoriban kiadott parancs rendelkezik ugyanis a BM egyes szerveinek a József Attila és Nádor utcai, illetve Roosevelt téri épületekbe történő elhelyezéséből fakadó feladatokról, ami nyilván összefüggött az operatív állomány fenti „összevonásával”.³¹

Az osztály megbízott vezetője Szőke Béla volt. Ő 1948-ban került a katpolra, majd innen az AVH-ra, ahol rövid ideig a hírszerzésnél dolgozott, majd 1950-ben az ipariszabotázs-elhárításhoz került. Itt 1955-ben (immár az „egyesített” BM-ben) osztályvezető-helyettes, majd az 1956. októberi átszervezést követően főosztályvezető-helyettes lett. Szőke volt az, mint azt fentebb jeleztem, akit 1956. december 1-jére datálva vezetőhelyettesnek neveztek ki, bár eredetileg vezetőnek szánták. Önéletrajza szerint 1956 novemberétől megbízottként vezette és szervezte újjá az ipari elhárítást.³² Az iratokon, még az ugyanazon a napon keletkezetteken is, hol osztályvezetőként, hol helyettesként szerepel.³³ Helyettese Szák János volt. Előéletéről csak annyit tudni, hogy 1948-tól állt a politikai rendőrség szolgálatában.³⁴ 1957. január 1-jével egy másik vezetőhelyettes is kineveztek Szőnyi Miklós személyében.³⁵ Ő korábban nem dolgozott az államvédelemnél, 1946-tól szakszervezeti funkcionárius volt, az iparhoz pedig annyiban kötődött, hogy 1953-tól a Vasas Szakszervezet titkára, 1954-től az elnöke volt. Szőnyi azonban nem vált be, ugyanis 1957. március 18-án „szakszervezeti vonalra történt átengedés folytán” elbocsátották.³⁶ (Később a Csepel Autógyár igazgatója lett.)

A kinevezett vezetők és helyettesek száma alapján az ipari és közlekedési elhárítás négy alosztállyal működött. A szervezeti felépítés lényegében az ipari elhárítás forradalom előtti állapotának felelt meg, kiegészülve a közlekedési elhárítási részleggel. A Gazdik Gyula vezette II/4-a alosztály feladatköre nem ismert, bár a működés során keletkezett iratok szerint ez azonos lehetett az 1957 májusa után működő BM II/6-a alosztályéval, amely az ún. alapanyag-ipar területén dolgozott.³⁷ Gazdik, mint volt róla szó, többször is állt az államvédelmi ipariszabotázs-elhárító szervezet élén. Politikai emigráns hozzátartozójaként 1922-ben került a Szovjetunióba, ott végezte az iskoláit is. A szovjet hadseregben végigharcolta a második világháborút, majd 1946-ban visszatért Magyarországra, ahol előbb a Szovjet Vagyonkezelő Hivatalban, majd a Szovjet Gépipari Igazgatóságnál működött közre a vállalatok átvételében. 1947-től vállalatvezetőként dolgozott, 1951-ben a Siemens Gyár igazgatóhelyettesi székéből került az AVH I/4. Osztály élére. Az 1953-as átszervezéskor a hírszerzés főnöke lett, de háromnegyed év múlva ismét az Ipariszabotázs-elhárító Osztály élén találta magát, ahonnan 1956 közepén a BM Titkárságra került külkapcsolati referensnek. 1956. október végén ő is csatlakozott a szovjet csapatokhoz, és november folyamán a mellettük felállított vizsgálati csoportot vezette. Ezt követően tért vissza ismét a szabotázselhárításhoz, ám hogy meddig dolgozott itt, nem lehet tudni. Személyi adataiban azt írta, hogy december végéig volt a politikai rendőrségen.³⁸ Valóban léteznek arra utaló jelek, melyek szerint 1957 januárjában visszatért korábbi helyére, a BM Titkárság Nemzetközi Kapcsolatok Referatúrájának vezető posztjára.³⁹ Ugyanakkor az alosztály iratain 1957 májusáig őt tüntették fel vezetőnek: habár ezek nagy részét helyettese, Beck Ernő írta alá, előfordult, hogy azokat maga Gazdik látta el kézjeggyel.⁴⁰

A fentiek alapján a Bagi Mihály vezette alosztály a kohó- és gépiparral foglalkozhatott, ám Bagi a forradalom előtt a bánya-, energia-, építő- és vegyipari elhárítás élén állt. Ő 1945-től dolgozott a politikai rendőrségen, pontosan nem meghatározható időpontban került az ipariszabotázs-elhárítás területére, ahol vezető

posztokat is betöltött. 1952 decemberétől az ÁVH, majd a BM Veszprém Megyei Főosztályát vezette. 1954-ben egyéves operatív iskolába küldték a Szovjetunióba, ahonnan visszatérve ismét az ipari elhárításhoz került vezetőhelyettesnek, míg a forradalom előtt közvetlenül a BM V/2. Osztálynak a vezetője volt. November 4-e után a karhatalomban szolgált, decemberben került vissza a politikai nyomozókhoz, az Ipari és Közlekedési Szabotázselhárító Osztályra alosztályvezetőként. Önéletrajza szerint azonban már 1957 januárjában külön felhatalmazás alapján Borsod megyében végzett speciális feladatot, ezután pedig a Vizsgálati Osztályon teljesített szolgálatot.⁴¹

Dénes Miklós alosztálya a könnyűiparban, a belkereskedelemben és a pénzügyi szervezetekben végzett elhárító tevékenységet. Dénes előéletéről alig tudunk valamit. Ami biztos, hogy 1953-ban került az ipari elhárítás területére alosztályvezetőnek. Ezt a pozíciót a forradalom leverését követően is elfoglalta, hivatalosan 1957. január 1-jétől.⁴²

A negyedik alosztály Radványi Dezső vezetésével a közlekedési szabotázs elhárításával foglalkozott. Radványi 1945-től állt a politikai rendőrség szolgálatában, 1948–1949-ben az ipariszabotázs-elhárító osztályon alosztályvezetői, majd osztályvezető-helyettesi pozíciót töltött be, később rövid ideig a vizsgálókhoz, azt követően pedig a katonai elhárításhoz helyezték. 1950. szeptember 17-én – a Szücs Ernő-ügyhöz kapcsolódóan – letartóztatták és koholt vádak alapján elítélték. Három év múlva amnesztiával szabadult.⁴³ Ezt követően a Klement Gottwald Villamossági Gyárban helyezkedett el, ahol szinte kezdettől fogva ügynökként szolgált az államvédelmet, konkrétan az ipari elhárítást, egészen rehabilitálásáig és a BM-be történt visszavételéig.⁴⁴ 1954 októberében a BM VII. (Közlekedési és Postai Elhárító) Főosztályára került osztályvezetőnek. A forradalmat a BM épületében, majd a szovjet csapatoknál vészelte át, majd annak leverését követően azonnal folytatta az operatív munkát. Mint volt róla szó, formálisan 1957. január 1-jével lett – alosztályvezetőként – a közlekedési elhárítás első embere. 1957 májusában a BM Tanulmányi és Módszertani Osztálya élére helyezték, ám másfél év múlva – azért, mert a propagandatevékenység mellett elhanyagolta a nevelőmunkát – leszerelték.⁴⁵ (Radványi a Magyar Televízióhoz került, ahol a dokumentumfilm-osztály vezetője lett.)

Több jel is arra utal, hogy az osztályon több alosztály is működött. Egy 1957. áprilisi állományparancsban az ORFK II/4. Osztály helyszínelő alosztályára neveztek ki beosztottat.⁴⁶ Lehetséges, hogy ennek vezetője már ekkor Urbán Lajos volt (lásd lentebb). Beszédés az is, hogy a Jakab Géza felvételére vonatkozó, Radványi Dezső által aláírt javaslatra kézzel a IV-e jelzést írták.⁴⁷ Ez ismételtén azt bizonyítja, hogy (legalább) öt alosztálynak kellett működnie.

Az újra önálló ipariszabotázs-elhárítás: a BM II/6. Osztály

A politikai rendőrség (és általában az egész belügyi és rendőri apparátus) szervezetének megszilárdulását jelzi a BM központi szerveinek felépítését szabályozó parancs elfogadása 1957 áprilisában. Ez a Politikai Nyomozó Főosztályt a BM II. Főosztályaként sorolta be.⁴⁸ A parancs szerint a főosztály 13 osztályból állt, ezek megnevezését azonban nem közölte. Az új felépítésnek megfelelő elnevezéseket és számozást egy hónap múlva szabályozták: ebben a parancsban már 14 osztály szerepelt, köztük VI. számmal az „Ipari szabotázs elhárító osztály”.⁴⁹

Az osztály feladatait egy 1957. októberi belügyminiszteri parancs határozta meg. Eszerint a nyílt fegyveres harcban, 1956-ban vereséget szenvedett ellenség a gazdasági életben, mindenekelőtt az iparban igyekszik fokozni a kártevő tevékenységét. Ennek megakadályozása érdekében hálózati-operatív ellenőrzés alá kellett vonni az ipari minisztériumokat, valamint az összes fontos országos hivatalt (Országos Tervhivatal, Központi Statisztikai Hivatal stb.) és népgazdasági jelentőséggel bíró üzemet, továbbá minden olyan objektumot, ahol komolyabb ellenséges tevékenységre utaló jelek voltak. Különösen azokat az intézményeket kellett hálózattal biztosítani, amelyek iránt a nyugati hírszerzés különös érdeklődést mutatott. A parancs az ellenőrzés (valamint az ipari objektumokban még megbúvó ellenforradalmárok felkutatásának) fő eszközét – az 1956 előtti időszakhoz hasonlóan – az ügynökhálózatban jelölte meg, ennek megfelelően részletesen szabályozta a kiépítés és az irányítás megfelelő módjait. A parancs

rendelkezett az államtitok-védelem, továbbá a rendkívüli esetek kivizsgálásának javításáról, szervezeti megerősítésükről. Emellett előírta a társzervekkel való együttműködést, a pártszervekkel való kapcsolat erősítését. A „forradalmi éberség” fokozásának követelménye mellett hangsúlyt fektetett arra is, hogy az állományba megfelelő arányban kerüljenek az elhárítási terület speciális ismereteivel rendelkező szakemberek, mérnökök, technikusok.⁵⁰

Noha az átszervezéssel kapcsolatos 1957. április eleji tervezet szerint az ipari elhárítással foglalkozó részleg 91 fővel működött volna,⁵¹ (már ez is kevesebb volt, mint az 1956-os forradalom előtti állomány), 1957. május 5-én a BM II/6. Osztály tényleges létszáma 58 volt, ebből 9 (osztály-, alosztály- és csoport) vezető, 43 operatív beosztott és 6 adminisztrátor.⁵² Az 1957 júniusában kiadott ideiglenes állománytáblázat szerint az osztályon 80 személy dolgozott.⁵³ Ugyanez az adat szerepel a II. Főosztály szervezeti felépítéséről 1957 augusztusában készített táblázatban is.⁵⁴ Az állománytábla és a szervezeti ábra összevetéséből (az elsőben nem szerepel, a másodikban viszont igen az alosztályok megnevezése) részletes képet alkothatunk az osztály felépítéséről. Az osztályvezető munkáját két helyettes segítette. Az osztály öt alosztályra tagolódott:

II/6-a (alapanyag-ipari) alosztály – 22 fő;

II/6-b (kohó- és gépipari) alosztály – 16 fő;

II/6-c (könnyű- és élelmiszeripari, belkereskedelmi és pénzügyi) alosztály – 16 fő;

II/6-d (kutató és realizáló) alosztály – 8 fő;

II/6-e (helyszínelő és nyílt vizsgálati) alosztály – 7 fő.

Az alosztályvezetőknek nem volt helyettesük, mindenhova csak egy csoportvezetőt és egy adminisztrátort állítottak be (a II/6-a alosztályra kettőt-kettőt), a létszám többi részét az operatív beosztottak tették ki. A szervezeti ábrán szerepelt még az ötfős titkárság és egy háromfős értékelő és tájékoztató csoport is: ez utóbbi az állománytáblából hiányzik, ám minden bizonnyal ezt a három személyt takarja a titkárság három operatív beosztottja. Rajtuk kívül a titkársághoz tartozott még az osztálytitkár, egy csoportvezető, két tolmács és egy adminisztrátor.

Fontos megjegyezni, hogy a szervezeti rajzra – utólag, gyaníthatóan 1958 első negyedévében – kézzel szintén bejegyezték az alosztályok betűjelzését, ez azonban részben eltér a júniusi állománytáblától: szétbontották a könnyű- és élelmiszer-ipari, illetve a belkereskedelmi és pénzügyi elhárítást, továbbá feltüntettek egy tük-alosztályt is. Az osztály szervezete az utólagos beírás szerint tehát így nézett ki (az Értékelő és tájékoztató csoportot nem számítva):

II/6-a (alapanyag-ipari) alosztály;

II/6-b (kohó- és gépipari) alosztály;

II/6-c (könnyű- és élelmiszeripari) alosztály;

II/6-d (belkereskedelmi és pénzügyi) alosztály;

II/6-e (kutató és realizáló) alosztály;

II/6-f (helyszínelő és nyílt vizsgálati) alosztály;

II/6-g (titokvédelmi) alosztály.

Mint jeleztem, az átalakulásra és az alosztályok átszámolására feltehetően 1958 elején kerítettek sort. Egyrészt Holczmann Gusztávot 1958 márciusában még a BM II/6-e alosztály vezetésével bízták meg:⁵⁵ a rendkívüli eseteket vizsgáló helyszínelő alosztály akkor még ezen a számon futott. Az államtitok-védelmi alosztály felállítását a belügyminiszter már említett parancsa írta elő,⁵⁶ míg a létrehozásra vonatkozó konkrét javaslat 1957. október 21-én készült. Az indoklás szerint a forradalom teljesen szétzilálta a titkos ügykezelés rendszerét, amelyet az azóta eltelt egy év alatt sem sikerült teljesen újraépíteni. Az alosztály a II/6. Osztály vonalához tartozó hivatalok és üzemek titkos ügykezelésének ellenőrzését végezte, véleményezte és nyilvántartotta a titkos iratok kezelőit, a titkos iratok eltűnése esetén vizsgálatot folytatott, a hibák felderítésére pedig hálózatot szervezett. A 15 főre tervezett alosztály a vezetőn, a helyettesén, egy csoportvezetőn és egy adminisztrátoron kívül egy revizori és egy ellenőrző, engedélyező és nyilvántartó csoportból állt.⁵⁷ A BM II. Főosztály vezetőjének 1958. júniusi jelentése szerint az alosztályt 1958 első negyedévében hozták létre 10 fővel. A szervezeti egységnek 107 objektumban kellett a titkos ügykezelőseket ellenőrizni, tevékenységüket rendszeresen felülvizsgálni, és alkalmazásuk előtt véleményezni.

Feladatuk volt ezenkívül az államtitkot képező iratok védelmének megszervezése is operatív eszközök útján.⁵⁸ (A BM Titkárság április 15-i jelentésében már befejezett tényként szerepel a II/6. Osztály államtitok-védelmi alosztályának felállítása.⁵⁹)

Mindezek ellenére az 1957 végén készült állománytáblázatban már 7 alosztály szerepel:

- II/6-a alosztály: 17 fő;
- II/6-b alosztály: 22 fő;
- II/6-c alosztály: 8 fő;
- II/6-d alosztály: 7 fő;
- II/6-e alosztály: 8 fő;
- II/6-f alosztály: 7 fő;
- II/6-g alosztály: 12 fő.

A létszámot az osztályvezető és a két helyettese, továbbá a 8 fős titkárság egészítette ki, vagyis az osztály 92 beosztottal működött. (Az II/6-a, -b és -g alosztályoknál vezetőhelyetteseket is beállítottak.⁶⁰) A létszámemelkedés a budapesti alosztálytól átvett feladatokkal függött össze. Miután az ipariszabotázs-elhárítás 1957 legelején rendkívül szűk keretek között dolgozhatott, csak a gazdasági minisztériumokban és állami főhivatalokban, valamint a kutató- és tervezőintézetekben tudott elhárító munkát végezni, a Budapesten lévő országos jelentőségű termelő üzemek és kommunális vállalatok – felsőbb utasításra – a BRFK Politikai Nyomozó Osztályának az állományt tekintve jóval kedvezőbb helyzetben lévő C alosztályához tartoztak. 1957 közepére azonban a megerősödött központi osztály igyekezett visszaszerezni korábbi működési területét, arra hivatkozva, hogy ez a munkamegosztás a tájékoztatás hiányosságai miatt egyre nagyobb problémát okoz, és akadályozza a hatékony, teljes iparágakat átfogó elhárítás megszervezését. A főosztály vezetése ezért javasolta, hogy a legfontosabb, népgazdasági jelentőségű, elsősorban hadiipari, de más termelő üzemekben folytatott elhárító munkát a BM II/6. Osztály vegye át.⁶¹ A kérdést a Politikai Nyomozó Főosztály hálózattartó osztályai, valamint a területi alosztályok együttműködésének a koordinálása és a felesleges párhuzamosságok megszüntetése érdekében 1957. július végén kiadott parancs rendezte. Ez a BM II/6. Osztály hatáskörébe utalta a Kohó- és Gépipari, a Nehézipari, az Építésügyi és a Könnyűipari Minisztériumban, az Országos Tervhivatalban, a Magyar Nemzeti Bankban, továbbá a parancs mellékletében felsorolt, kiemelten fontos ipari objektumokban és kutatóintézetekben végzendő hálózati operatív munkát. Az osztály fő feladata a „diverziós gondolattal foglalkozó személyek”, szabotőrök, kártevők, kémek és minden más ellenséges személy és tevékenység felderítése volt, emellett irányította és ellenőrizte a területi rendőr-főkapitányságokon működő II/6. alosztályok munkáját.⁶²

Az új állománytáblázatot az osztály vezetője, Kucsera László nem fogadta el. Kérte, hogy az átvett objektumok biztosítására még 5 főt, a II/6-a alosztályon felállítandó uránipari csoport részére pedig 3 főt alkalmazhassanak.⁶³ (Az uránipari csoport felállítását a Politikai Nyomozó Főosztály 1958-as munkatervében a II/6. Osztály számára előírt feladatok indokolták. Igaz, ebben 1958-ra még egy, az urán békés célokra történő felhasználásával kapcsolatos kutatás területén elhárítást végző alosztály felállítását rendelték el, amely országos hatáskörben foglalkozik a kérdéssel. A munkaterv egyébként az ipari elhárítás fő eszközeként továbbra is a hálózatot jelölte meg, és a kártevésekben megnyilvánuló támadást ezután is a volt tőkések és kapcsolataik felől várták, ezért kiemelten kellett figyelni a „nélkülözhetetlen szakembereket”, akikre a gazdasági életben szükség volt, ám akik politikai szempontból megbízhatatlannak, sőt ellenségnek számítottak.⁶⁴) Kucsera kérése meghallgatásra talált, ugyanis 1958 áprilisában új állománytáblát engedélyeztek, amelyben a II/6. Osztály létszáma már 100 fő volt: a II/6-a alosztály létszáma 23-ra, a II/6-b alosztályé 25-re, míg a II/6-e alosztályé 9-re nőtt, ugyanakkor a II/6-g alosztályé 2 fővel csökkent.⁶⁵

1958 novemberében Kucsera László a hadiipar fokozottabb beindítására tett kohó- és gépipari minisztériumi intézkedésekkel összefüggésben javasolta a II/6-b alosztály belső átalakítását: a létszám változatlanul hagyása mellett az addigi egy helyett két alosztályvezetői posztot állítsanak fel, amelynek betöltői egyben egy-egy csoportot is

vezetnének.⁶⁶ Az átalakításra a fenti állománytáblázatban történt javítások szerint 1959 elején került sor. Ebben az évben kismértékben tovább emelkedett az osztály létszáma. Februárban a BRFK Politikai Nyomozó Osztályától vett át, feladattal együtt, egy operatív tisztet a II/6-b alosztály (melynek a létszáma így 26 főre nőtt),⁶⁷ júniusban pedig a Központi Fizikai Kutató Intézet területén végzett elhárító tevékenység és az azt végző tiszt került a II/5. Osztálytól a II/6. Osztályhoz.⁶⁸ 1960-ban az államtitok-védelmi munka átszervezésével, racionalizálásával összefüggésben javaslat készült egy országos hatáskörű „Államtitok-védelmi revizori alosztály” felállítására a II/6. Osztályon belül, ám a javaslatra került megjegyzések szerint a II. Főosztály vezetőjének utasítására levették a napirendről a kérdést.⁶⁹

Az ipari elhárítás vezetői

A BM II/6. Osztály vezetője mindvégig, azaz 1957 májusától 1962 májusáig Kucsera László volt. Kucsera 1945-ben került a rendőrségre, a következő évben pedig az államvédelemhez, ahol 1948-tól a BM ÁVH Szombathelyi Osztályát vezette. 1951. október végétől az ÁVH, majd a BM kémelhárító osztályának a vezetője. 1955 augusztusában felmentették, és egyéves pártiskolára küldték, innen kikerülve pedig a BM Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Főosztályának vezetésével bízták meg. 1956. november elején a szovjet csapatokkal együtt vett részt különböző „harc feladatokban”, majd visszakerült a központba: előbb a kémelhárítás újjászervezésénél dolgozott, 1957 januárjában pedig a Politikai Nyomozó Főosztály Operatív Titkárságára került, innen nevezték ki aztán a II/6. Osztály élére.⁷⁰

Kucserával szemben a helyettesei rendelkeztek tapasztalatokkal az iparizsabotázis-elhárítás területén. Az egyik osztályvezető-helyettes Szőke Béla maradt, aki 1960 áprilisáig töltötte be ezt a posztot. Ekkor a BM II/3. (Hírszerző) Osztályra helyezték át hasonló beosztásba. (Csoportfőnök-helyettesként 1962 után is maradt a hírszerzés vezetésében.)⁷¹ A másik vezetőhelyettes, Kukk István a forradalom előtt és után is a hírszerzésnél dolgozott, 1958–1959-ben viszont már a BM II/6-g alosztály vezetője (lásd lentebb). 1959-től a kétéves pártfőiskola hallgatója volt, majd 1961. július 1-jével a II/6. Osztály vezetőhelyettesének nevezték ki.⁷²

Az ipari elhárítás alosztályvezetőit 1957. május 29-ére datált parancsokban nevezték ki. (Egyikük, Nádasai Sándor esetében jelezték, hogy a kinevezésre május 10-i hatállyal került sor, noha valószínűsíthető, hogy a többiek megbízása is az osztály felállításától számított.) A BM II/6-a alosztály az ún. „alacsonyipar” területén végezte a szabotázs- és diverzióelhárító tevékenységet. Az iratok alapján a kifejezés a bányászatot, valamint az energia- (közte az urán-), a színesfém-, az építő- és a vegyipart takarta, de ide tartozott például a Központi Fizikai Kutató Intézet is. Az alosztály vezetője Szák János, korábbi osztályvezető-helyettes lett.⁷³ (Megjegyzem, vannak olyan, 1957. május 13-án keletkezett iratok, amelyen Gazdik Gyula van feltüntetve ebben a minőségében, igaz, azokat nem ő, hanem a helyettese látta el kézjeggyével.⁷⁴) Szák 1959-ig állt az egység élén (ezután 1983-ban történt nyugdíjazásáig szigorúan titkos tisztként dolgozott), őt szeptembertől Somló Sándor, a II/6-d alosztály addigi vezetője követte.⁷⁵ Ő az önálló iparizsabotázis-elhárító osztály megszűnéséig, 1962 májusáig vezette az alacsonyipari alosztályt. Felmentését követően törölték az állományból, és szigorúan titkos tisztként a kémelhárításhoz nevezték ki, ahol 1977-es nyugdíjazásáig dolgozott.⁷⁶

A BM II/6-b alosztály a Kohó- és Gépipari Minisztérium, az alá tartozó főhivatalok és fontosabb nagyüzemek elhárításáért felelt. Az alosztályon négy csoport működött: egy kohó- és gépipari és híradástechnikai csoport, egy járműipari és erőszármű-ipari csoport, egy hadiipari csoport és egy kizárólag a Csepel Vas- és Fémművekkel foglalkozó csoport.⁷⁷ Az alosztály első vezetője Nádasai Sándor volt.⁷⁸ Nádasai 1945-ben került a politikai rendőrségre, évekig vidéken, Pest megyében dolgozott, majd 1950-től az ÁVH Salgótarjáni Osztályán volt alosztályvezető 1952 végén történt elbocsátásáig. Ezt követően a Kohó- és Gépipari Minisztériumban volt előadó, a forradalom alatt fegyveres őrseget szervezett. 1957. február 15-én a Finommechanikai Művek üzembiztonsági osztályvezetői posztjáról került vissza a BM-hez, konkrétan az ipari elhárításhoz,⁷⁹ majd

alig három hónap múlva a kohó- és gépipari elhárító alosztály vezetője lett. 1962 februárjáig állt az egység élén, amikor törölték a nyílt állományból, és a Nehézipari Minisztérium Nemzetközi Kapcsolatok Osztályának az élére került, igaz, szigorúan titkos tisztként az állambiztonság szolgálatában maradt 1971-es nyugdíjazásáig.⁸⁰ A BM II/6-b alosztály vezetését egy operatív dossziében található iratok tanúsága szerint Bodrogi József vette át,⁸¹ ám a kinevezésére vonatkozó parancsot nem találtam. Bodrogi az átszervezésig, 1962. május 11-ig volt alosztályvezető, ezután fegyelmi úton elbocsátották a BM-ből.⁸² Elbocsátásának indoka az volt, hogy személygépkocsik adásvétele során, különböző előnyök biztosítása érdekében, többször is visszaélt szolgálati hatalmával, és ezzel vezetőként rossz példát mutatott.⁸³

A BM II/6-c, vagyis a könnyű- és élelmiszeripar, továbbá a kereskedelem és a pénzügy területén végzett elhárításért felelős alosztály vezetője Dénes Miklós maradt 1957. május után is.⁸⁴ Mint arról volt szó, az alosztályt valamikor 1958-ban kettébontották. Az addigi jelzéssel a könnyű- és élelmiszeriparral foglalkozó szervezeti egység működött tovább, élén Dénes Miklóssal, aki ezt a pozíciót az osztály megszűnéséig, 1962 májusáig betöltötte, és június 1-jével fegyelmi úton nyugdíjazták.⁸⁵

A szétbontás után II/6-d jelöléssel jött létre a belkereskedelmi és a pénzügyi intézményeket ellenőrző alosztály. Meg kell azonban jegyezni, hogy a Belkereskedelmi Minisztérium és a Kereskedelmi Tervező Iroda 1956-os történéseiről szóló 1959. augusztus 12-i, illetve 14-i jelentéseket a BM II/6-c alosztály készítette.⁸⁶ Ez alapján úgy tűnik, hogy a II/6-d alosztályhoz kizárólag a pénzügyi terület (Pénzügyminisztérium, MNB, OTP, Állami Biztosító, KSH stb.) tartozott. Az alosztály első vezetőjének, Somló Sándornak a kinevezésére vonatkozó parancs nem került elő, ám 1958 júniusában már a BM II/6-d alosztály vezetőjeként írt alá.⁸⁷ Somló 1959. szeptember 18-ig ült a vezetői székben, amikor, mint fentebb láthattuk, a II/6-a alosztály vezetésével bízták meg. A II/6-d alosztály élére Nagy Rudolfot nevezték ki.⁸⁸ Nagy 1945 végén került a politikai rendőrségre, és 1948-tól dolgozott az ipari elhárításnál, az 1956. októberi átszervezéskor a vidéki alosztály vezetője volt. A forradalom után a megnövekedett feladatokkal küzdő vizsgálati osztályra került, ahonnan 1958 márciusában került vissza az iparizsabotázs-elhárításhoz. Alosztályvezetői kinevezését megelőzően a II/6-e, majd -f alosztályon volt helyettes vezető. Minősítési lapja szerint „az alosztály színvonala kétségtelenül nagyon alacsonyan állt, amikor Nagy elvtárs átvette. Munkájuk elég kezdetleges volt.” Ám az új vezető sem tudott átütő sikereket elérni, ami a minősítése és a későbbi nyugdíjazási javaslata szerint annak volt betudható, hogy bár operatív készségei nem hagytak kívánnivalót maguk után, vezetőként nem állta meg a helyét: elveszett az apró részletekben, és türelmetlensége miatt a beosztottakhoz való viszonya sem volt a legjobb; mindezen túl az osztályvezetés számára is problémákat okozott.⁸⁹ Az 1962. májusi átszervezésig maradhatott pozícióban, június 1-jével nyugdíjazták.⁹⁰

A kutató és realizáló, másik elnevezéssel feldolgozó, kezdetben II/6-d, 1958-tól II/6-e jelzésű alosztály vezetője, Bodrogi József a minősítési lapja szerint a „jelentősebbnek látszó ügyek” dokumentálását végezte „egyrészt nyílt, másrészt hálózati munkán keresztül”.⁹¹ Bodrogi 1945 ősztől különböző kerületi politikai nyomozó csoportoknál dolgozott. Önéletrajza szerint 1949-ben került a központba az ipari elhárításhoz, azon belül a kohó- és gépipari területre, ahol fokozatosan emelkedett a ranglétrán, és 1951-ben alosztályvezető, a BM-mel történt összevonást követően pedig osztályvezető-helyettes lett. 1954 végén vagy 1955 tavaszán azonban leváltották, és a BM Mátrafüredi Üdülőjének a parancsnokává nevezték ki. Itt érte a forradalom, egy ideig bujkált, majd a forradalmárok fogságába került, Budapestre hurcolták, de sikerült elszöknie. Novemberben csatlakozott volt osztályának a tagjaihoz és állítása szerint „illegálisan” folytatták a munkájukat. A „legalitás” visszanyerésétől, azaz a BM épületébe való visszatéréstől kezdve alosztályvezető, ennek pontos idejét azonban nem adta meg. A belügyminiszter-helyettes 1957. január 1-jével alosztályvezető-helyettesnek nevezte ki.⁹² 1957 májusától vezette a BM II/6-d alosztályt.⁹³ Legalábbis elvileg, ugyanis előbb a vizsgálati osztályra, majd a brüsszeli világkiállítás idején a kémelhárító osztályra vezényelték, alosztályvezetői székét így gyakorlatilag csak 1958 novemberében foglalhatta el. 1962 elejéig vezethette az alosztályt, amikor, mint említettem, a II/6-b

alosztály élére került. Mint ahogy áthelyezésére, úgy a II/6-e osztály élén esetleges utódjának a kinevezésére sem találtam állományparancsot.

A II/6-e, majd -f jelzésű osztály a helyszíneléssel, a már bekövetkezett rendkívüli esetek kivizsgálásával foglalkozott. Első vezetője, Urbán Lajos 1945-ben került a politikai rendőrségre, és szolgálati adatlapja szerint 1950-től 1953-ig vezette az ÁVH – szervezetileg előbb a vizsgálati, majd a szabotázselhárító osztályához tartozó – helyszínelő osztályát. Az átszervezés után egy ideig beosztottként dolgozott az operatív technikai osztályon, ám 1954 márciusában visszatért az ipari elhárítás helyszínelő osztályának élére. Önéletrajza szerint a forradalom leverését követően novembertől szintén ezt a pozíciót töltötte be, ennek azonban ellentmond, hogy 1957. január 1-jével főoperatív beosztottnak nevezték ki az ORFK II/IV. Osztályra.⁹⁴ 1957 májusában lett a BM II/6. Osztály – akkor még „e” jelű – helyszínelő osztályának vezetője.⁹⁵ (Ez természetesen nem zárja ki, hogy már az azt megelőző hetekben, hónapokban is ellátta ezt a feladatot.) Urbán nem sokáig tölthette be posztját, ugyanis 1957. november 3-án meghalt.⁹⁶ Utóda, Holczmann Gusztáv az ipari elhárítás többi vezetőjétől eltérően nem rendelkezett államvédelmi múlttal. 1945-től dolgozott a fővárosi rendőrségen, ahol 1951-től az életbiztonsági osztályt vezette. A politikai munkával a forradalom leverését követően, 1956 novemberében került kapcsolatba, amikor felsőbb utasításra egy 50 fős egységet szervezett az „ellenforradalom” alatt elkövetett terrorcselekmények és gyilkosságok tettesének a felkutatására és elfogására. 1957 augusztusában a BRFK „R” csoportok Osztályáról került az ipariszabotázs-elhárítás rendkívüli eseteket vizsgáló osztályára csoportvezetőnek.⁹⁷ Urbán halála után 1957. november 15-től ideiglenesen, majd 1958. március 15-től véglegesen átvette BM II/6-e osztály vezetését.⁹⁸ Holczmann a szabotázselhárítás 1962. májusi átszervezésig és az (1958-tól már II/6-f jelzésű) osztály megszüntetéséig töltötte be ezt a pozíciót, akkor a nehézipari elhárító osztály helyszínelő csoportjának vezetőjévé nevezték ki. Később, immár a III/II. Csoportfőnökségen, ismét sikerült felküzdenie magát osztályvezetőnek. 1970-ben nyugdíjazták, ám 1975-ig szigorúan titkos állományú tisztként tovább szolgálta az állambiztonságot.⁹⁹

A II/6-g, azaz a titokvédelmi osztály felállításának pontos dátuma nem ismert, erre valamikor 1957 végén vagy 1958 első felében került sor. Első (ismert) vezetője Kukk István volt, aki, mint említettem, korábban a hírszerzésnél dolgozott, ám 1958 augusztusában már a II/6-g osztály vezetőjeként írt alá.¹⁰⁰ 1959 szeptemberéig, pártfőiskolára való vezényléséig ült a vezetői székben, helyét ekkor Petróczi Ferenc foglalta el.¹⁰¹ Petróczi régi államvédelmi múlttal rendelkezett, 1945-től állt a politikai rendőrség szolgálatában, 1946-tól a központban, az ipari elhárításnál dolgozott. 1950 novemberében leszerelték,¹⁰² és csak 1954 júliusában vették vissza az államvédelemhez, az ipariszabotázs-elhárító osztályra. Később a BM Baranya Megyei Főosztályán lett osztályvezető, majd még a forradalom előtt visszakerült a központba. Október végén a társaihoz hasonlóan a szovjet csapatokhoz menekült, és november 4-e után kapcsolódott be ismét az operatív munkába. Hivatalosan 1956. december 1-jével nevezték ki a II. Főosztály ipari, közlekedési és mezőgazdasági szabotázselhárító osztályára főoperatív beosztottnak.¹⁰³ 1957 elején a főosztály törzséhez, illetve titkárságára került, ahonnan 1958 elején tért vissza, és lett a II/6-g osztály vezetőhelyettese (és csoportvezető).¹⁰⁴ Az osztályvezetői posztot 1959 szeptemberétől 1962 májusáig, majd azt követően az egységes szabotázselhárító osztály (1962 augusztusa után BM III/III-2. Osztály) államtitok-védelmi osztálya élén is betöltötte.¹⁰⁵ 1963 decemberében került át az elemző és értékelő osztályra főelőadónak.¹⁰⁶

Az osztály értékelő és tájékoztató csoportjának a szervezetéről nem sokat tudunk; mint láttuk, még az sem egyértelmű, hogy a titkárságon belül vagy azon kívül helyezkedett-e el. (Meggjegyzem, egy 1961 eleji osztályvezetői utasítás elosztójában „ÉT osztály” megjelölés szerepel, ez azonban elírásnak tekinthető.¹⁰⁷) Első ismert vezetője Pataki Sándor volt, aki önéletrajza szerint 1946-tól szolgált a rendőrségen. Azt nem lehet tudni, hogy mikor került az ipariszabotázs-elhárító részlegre, ám 1955-ben már csoportvezető, a következő évben pedig osztályvezető volt a BM V. Osztályán. A forradalom alatt a BM épületében tartózkodott, majd társaival a szovjet csapatokhoz

menekült, és novemberben velük tért vissza a fővárosba. Ezt követően a karhatalomban szolgált, saját bevallása szerint az év legvégéig, majd visszatért a politikai rendőrségre. Formálisan mindenesetre 1956. december 1-jével nevezték ki az ipari, közlekedési és mezőgazdasági szabotázselhárító osztályra főoperatív beosztottnak.¹⁰⁸ Egészségi állapota miatt azonban nem sokáig tudott operatív munkát végezni, ezért az értékelő és tájékoztató csoport vezetésével bízták meg. Ezt a posztot 1958. szeptember 1-jéig töltötte be, amikor (pontosabban egy december végi paranccsal) alosztályvezető-helyettes lett.¹⁰⁹ A csoport vezetését átvevő tisztet valószínűsíthetően Szabó László századosnak hívták: egy 1960. márciusi minősítésen szereplő aláírást leginkább így lehet olvasni.¹¹⁰ A következő év júliusában viszont már Deák Zsigmond jegyzett csoportvezetőként egy jelentést.¹¹¹ Deák 1949 májusától dolgozott az államvédelemnél, kezdetől fogva az ipari elhárítás vonalán. 1955-ben alosztályvezető lett. A forradalom alatt a BM épületének védelmében és különböző akciókban vett részt, majd a szovjet csapatokhoz menekült, és velük együtt ment vissza a fővárosba. A karhatalmi szolgálat után november végén tért vissza a BM-be, december 1-jével nevezték ki főoperatív beosztottnak.¹¹² Adatlapjára azt jegyezték be, hogy 1957 májusától a II/6-b alosztály vezetőhelyettese volt. (Az alosztály elhárítási területéhez tartozó üzemekben működött munkástanácsokról szóló 1959. augusztusi jelentéseket ő látta meg.¹¹³) 1961-ben már az értékelő és tájékoztató csoport vezetője, 1962 májusáig, az önálló ipariszabotázs-elhárító osztály megszűntetéséig.¹¹⁴

Az osztály titkárságának élén mindvégig ugyanaz a személy, Tóth Ferencné állt. Politikai rendőri karrierjét 1947-ben a gazdasági rendészetnél kezdte, innen került át az államvédelemhez, azon belül az ipariszabotázs-elhárításhoz. Adminisztrátorként dolgozott 1953-ig, amikor is az egyesített BM V. Osztályának a titkára lett. A forradalom leverését követően ismét ő töltötte be ezt a tisztséget: hivatalosan 1957. március 1-jével nevezték ki az ORFK II. Főosztály IV. Osztályára titkárságvezetőnek,¹¹⁵ majd ezt a pozíciót a BM II/6. Osztályon is megőrizte.¹¹⁶

Az egységes szabotázselhárító osztály

1960–1961-ben napirendre került az ipariszabotázs-elhárítás megjavítása, és ezzel összefüggésben az ipariszabotázs-elhárító osztály szervezetének átalakítása. A Politikai Nyomozó Főosztály 1961. évi munkabeszámolójához csatolt (dátum nélküli) ütemterv, illetve „A politikai nyomozó szervek fontosabb vezetési és szervezési kérdései” címet viselő dokumentum már 1961-re előírta az osztály átalakítását.¹¹⁷ Kucsera László alosztályvezető 1962 elején javaslatot tett az ipari elhárítás átszervezésére. Ezen a területen az állambiztonsági munka kezdetől fogva „objektumi elv” alapján folyt, amely sokáig eredményes volt, ám a megváltozott gazdasági és operatív körülmények között ennek érvényesítése egyrészt szükségtelemmé vált, másrészt viszont már nem volt megfelelő az iparban tevékenykedő ellenség felderítésére és leleplezésére. A fő gondot az jelentette, hogy az ipari elhárítás csak részben végzett szabotázs- és diverzióelhárítást, és a fő feladata helyett kémgyanús és belső reakciós ügyekkel foglalkozott. Emellett az objektumközpontú elhárítás szétaprózta a munkát, és nem tette lehetővé átfogó, szervezett ipari elhárítás kialakítását, fejlesztését. Kucsera azt javasolta, hogy az ipari elhárítást iparági elv alapján szervezzék át, így a hangsúlyozottan a profiljának megfelelő állambiztonsági munka nem az intézmények és üzemek keretei között folya, miáltal szélesebb tájékozódásra, áttekintésre, az összefüggések felismerésére lenne lehetőség. Az információforrásul szolgáló eszközök között azonban első helyen továbbra is az ügynökhálózat szerepelt.

A javaslat szerint az iparági elv alapján megszervezett operatív elhárító munkát országosan a korábbi 318 fős állománnyal szemben mindössze 182 fő is el tudja végezni. Kucsera a BRFK illetékes alosztályát megszüntetendőnek ítélte, annak feladatát a központ vette volna át. A tervzet szerint a BM II/6. Osztály felépítése:

- II/6-a (nehézipari) alosztály: 36 fő;
- II/6-b (kohó- és gépipari) alosztály: 35 fő;
- II/6-c (államtitok-védelmi) alosztály: 12 fő;

II/6-d (értékelő, koordináló és ügykezelő) alosztály: 23 fő.

A Nehézipari Alosztály működési területe a bánya-, energia-, építő- és vegyiparra, valamint az atomenergia felhasználásának területére terjedt ki. A BM II/6-b alosztály a kohászat és a gépipar mellett a híradástechnika és műszeripar elhárítását is ellátta volna. (E két egységen belül helyszínelő csoportok is dolgoznak.) Az Államtitok-védelmi Alosztályon egy revizori és egy KGST-ügyekkel foglalkozó csoport működött. Az értékelő és tájékoztató csoport helyett felállítandó Értékelő, Koordináló és Ügykezelő Alosztály a nevében jelzett feladatok mellett a közgazdasági és pénzügyi intézetekben (Pénzügyminisztérium, Magyar Nemzeti Bank, Országos Tervhivatal stb.) folyó elhárítást is végezte volna, illetve a könnyű- és élelmiszer-ipari objektumok helyszínelési feladatait ellátó csoport is ide került. (Ezen iparágak elhárítását a javaslat a rendőrség társadalmi tulajdonvédelmi osztályaihoz rendelte.) A teljes szervezet élén az osztályvezető és egyetlen helyettese áll, így a teljes létszám 108 fő.¹¹⁸ (A tervzet alapját a központi osztály és a 8 legfontosabb megyei alosztály tevékenységére kiterjedő széles körű vizsgálata képezte. Az erről szóló jelentés megállapításai és következtetései visszaköszönek az 1962 eleji javaslatban.¹¹⁹)

Mindezzel párhuzamosan a másik két szabotázselhárító osztály szervezeti átalakítását is tervbe vették. A mezőgazdaság „szocialista” átszervezése, a harmadik erőszakos kollektivizálási hullám lezárulta indokolatlanná tette az önálló mezőgazdasági elhárító osztály létét is. Ennek a vezetője, Havasi László a megváltozott körülmények között 1961 decemberében a szervezet megszüntetésére, illetve alosztályként a II/6. Osztályba való beolvasztására tett javaslatot.¹²⁰

Pap János belügyminiszter 1962. május 9-én kelt parancsa rendelte el a politikai rendőrség közlekedési, ipari és mezőgazdasági szabotázselhárító osztályainak az összevonását. A változás indokaként azt jelölte meg, hogy a hatalom megszilárdulása következtében visszaszorult az ellenséges kártevő elemek tevékenysége, ugyanakkor a körülmények szükségessé tették egy ütőképes szervezeti egység kialakítását. A BM II/4., a II/6. és a II/7. osztályok Szabotázselhárító Osztállyá való átszervezése (és ezzel párhuzamosan a területi alosztályok összevonása) határidejének 1962. június 10-ét jelölték ki, az új egység ügyrendjét pedig már június 1-jéig kellett kidolgozni.¹²¹

A parancs végrehajtásával összefüggő kérdések rendezésére Galambos József miniszterhelyettes adott ki végrehajtási utasítást. Ennek melléklete tartalmazza az átszervezéssel együtt járó személyi átcsoportosítások során érvényesítendő irányelveket. A speciális – ipari, közlekedési és mezőgazdasági – ismeretekkel rendelkező munkatársaknak az új osztálynál kellett maradniuk, feltéve, ha rendelkeztek a megfelelő szakmai felkészültséggel, rátermettséggel, továbbá politikai és erkölcsi „szilárdsággal”. Azok a beosztottak, akik a megszüntetett három osztályon kémelhárítással, illetve belsőreakció-elhárítással összefüggő munkát végeztek, és arra alkalmasnak bizonyultak, a BM II/2., illetve a II/5. Osztályra kerültek. A politikai rendőrség más szerveihez való áthelyezésnél figyelembe kellett venni azok igényeit, így például a figyelőkhöz fiatal, próbaidejüket töltő vagy 5 évnél kevesebb szolgálattal rendelkezőket, míg az operatív technikai osztályra villamossági vagy vegyi szakképzettséggel rendelkezőket vártak. Lehetőség volt a BM más területére is kerülni, emellett nyugállományba kellett helyezni az 55. évüket betöltötteket, továbbá a 45 évnél idősebb és 25 évi szolgálati idővel rendelkezők közül azokat, akik hiányos szakmai vagy politikai felkészültségük, esetleg egészségi állapotuk miatt nem megfelelően végzik el a munkájukat. Hasonló okból a korhatárt még el nem érőket a polgári életbe vezényelték (csakúgy, mint azokat, akiket nem tudtak beosztani, vagy akik az áthelyezést nem fogadták el).¹²²

A Szabotázselhárító Osztály 1962. május 11-én kelt ügyrendje szerint az ipar, a közlekedés, a hírközlés és a mezőgazdaság területén végezte a kártevő tevékenység, a rombolás felderítését, megelőzését és megszakítását, a rendkívüli események esetleges politikai indítékainak a felderítését, az állami és szolgálati titok védelmét. Emellett a kiemelt objektumokban és a fontosabb vasútvonalaknál felléptek az izgatásokkal és rémhírterjesztésekkel szemben, de feladatuk volt a kémelhárítás és a belsőreakció-elhárítás aktív segítése, továbbá a párt- és állami vezetők tájékoztatása is. Fő eszköze az ügynöki hálózat volt, de igénybe vehetett minden más operatív eszközt is, illetve, különös tekintettel a megelőzésre, nagy szerepe volt a titkos állományú operatív

tiszteknek. Az osztályvezetőnek három helyettese volt. Az osztály a titkárságon kívül hét alosztályra tagolódott:

Nehézipari Alosztály;
Kohó- és Gépipari Alosztály;
Vasúti Alosztály;
Légiforgalmi, Hírközlési és Mélyépítési Alosztály;
Mezőgazdasági Alosztály;
Államtitok-védelmi Alosztály;
Értékelő, Koordináló és Tájékoztató Alosztály.¹²³

A szervezet létszámát 177 főben határozták meg.¹²⁴ A Szabotázselhárító Osztály (amely az iratokon a BM II/6. jelölést „vitte tovább”) felépítése tehát a Kucsera által kidolgozott tervezeten alapult, kiegészülve két közlekedési és egy mezőgazdasági alosztállyal. Az új szervezet vezetőit a belügyminiszter 1962. május 17-i parancsával – de május 11-i hatállyal – nevezte ki. Az osztályvezető Kucsera László lett (maradt), három helyettese közül Kukk István az ipari, Novák Sándor és Pék Márton a közlekedési elhárítástól érkeztek, mindhárman már az átszervezés előtt is vezetőhelyettesek voltak. A mezőgazdasági alosztály élére Szép László, a BM II/7-c alosztály korábbi vezetője, a vasúti elhárítás élére pedig a már a II/4. Osztályon is ezt a posztot betöltő Csiki István került. A hírközlési (az állományparancsban Postás, Repülő, Autós Alosztálynak nevezett) egységet Jakab Géza vezette, ő szintén alosztályvezető volt az átalakítás előtt. A titokvédelemmel foglalkozó részleg élén sem történt változás, Petróczi Ferenc maradt a főnök, míg az újonnan felállított értékelő alosztály élére Deák Zsigmondot, az ipari elhárítás értékelő és tájékoztató csoportjának korábbi vezetőjét helyezték. Egyedül a kohó- és gépipari alosztály vezetésével bíztak meg olyan személyt, aki nem valamely megszüntetett központi osztálytól érkezett: Halász József 1957-től 1962-ig a BRFK Politikai Nyomozó Osztálya ipari elhárító alosztálya élén állt.¹²⁵ Személyzeti anyaga szerint az összevont osztály titkárságvezetője is Tóth Ferencné lett, azonban ténylegesen nem sokat dolgozhatott ebben a pozícióban, ugyanis egy hónap múlva, június 15-én nyugdíjazták.¹²⁶

A fenti parancs emellett a nehézipari alosztály vezetőjét sem nevezte meg, és erre a jelek szerint később sem kerítettek sort. Ugyanis az állambiztonság 1962. augusztusi teljes átszervezésekor, amikor a Szabotázselhárító Osztályt a BM III/III. Csoportfőnökség 2. Osztályaként sorolták be, valamennyi, májusban kinevezett alosztályvezetőt megerősítették a beosztásában, ám ebben a parancsban szintén csak hat név szerepel.¹²⁷ Az osztály élén azonban változás történt, a III/IV. Csoportfőnökség, azaz a katonai elhárítás vezetőjének kinevezett Kucsera László helyére Szabó Károly került.¹²⁸ Noha az átszervezés „eszmei” időpontja 1962. augusztus 15. volt, még augusztus 21-i dátummal is készült II/6. osztályvezetői utasítás.¹²⁹

¹ *Magyar Közlöny*, 1946.

² *Magyar Közlöny*, 1950: 7–9.

³ ÁBTL 4.1. A-3721. 21–30.

⁴ Cserényi-Zsitnyányi, 2009.

⁵ ÁBTL D. Gy. MOL XIX-B-1-au sz. n. Kimutatás az Államvédelmi Hatóság központi és vidéki szervei jelenlegi állományáról kategóriák szerint csoportosítva, 1951. október 12. (26. d. 1. cs.)

⁶ ÁBTL D. Gy. MOL XIX-B-1-au 95-7110/1953. Kimutatás az Államvédelmi Hatóság központi szerveinek létszámáról, 1953. július 13. (26. d. 1. cs.)

⁷ Cserényi-Zsitnyányi (kézirat).

⁸ ÁBTL D. Gy. MOL XIX-B-1-au 33-1255/1954. Kimutatás a központi államvédelmi szervek rendszeresített létszámának emelkedéséről, 1954. június 16. (26. d. 1. cs.)

⁹ ÁBTL D. Gy. MOL XIX-B-1-au 33-319/1955. Kimutatás az államvédelmi operatív szervek hivatásos létszámáról, 1955. június 6. (26. d. 1. cs.)

¹⁰ ÁBTL D. Gy. MOL XIX-B-1-au 33-401/4/4956. Kimutatás a BM központi operatív hálózati szerveinek rendszeresített létszámáról, 1956. június 21. (26. d. 1. cs.)

-
- ¹¹ ÁBTL D. Gy. MOL XIX-B-1-au 33-437/1956. Javaslat a Belügyminisztérium I. Főcsoportfőnökség alárendeltségébe tartozó egyes szervek főosztálya szervezésére, illetve egyesek létszámának emelésére, átcsoportosítására, 1956. július 14. (26. d. 1. cs.)
- ¹² Gyarmati – S. Varga (szerk.), 2006: 718–732.
- ¹³ ÁBTL 4.2. 2-10/91/1956. A belügyminiszter 91. sz. parancsa, 1956. október 3.
- ¹⁴ Vö. Baráth, 2008.
- ¹⁵ Vö. Pintér, 2000.
- ¹⁶ ÁBTL 1.6. sz. n. Jelentés a Politikai Nyomozó Főosztály elmúlt 20 napos operatív tevékenységéről, 1956. december 17. (1. d.)
- ¹⁷ ÁBTL 1.11.1. 1982-ben megrendezett 1956-os tudományos emlékgyűlés háttéranyaga. Sz. n. Jelentés a Politikai Nyomozó Főosztály 1956. november 8-tól 1957. január 25-ig végzett munkájáról és feladatairól, 1957. január 26. (fotómásolat). (115. d.)
- ¹⁸ MOL XIX-B-1-ai 28/a/1957. 7-321/1957. Jelentés a Politikai Nyomozó Főosztály 1956. november 8-tól 1957. február 1-ig végzett munkájáról és feladatairól, 1957. február 8. (1. d.)
- ¹⁹ ÁBTL 1.6. sz. n. Jelentés a Politikai Nyomozó Főosztály elmúlt 20 napos operatív tevékenységéről, 1956. december 17. (1. d.)
- ²⁰ Baráth, 2008: 544.
- ²¹ ÁBTL 2.8.1. A fegyveres erők minisztere I. helyettesének 0026. számú parancsa, 1956. december 1. A parancson a Belügyminisztérium körbélyegzője található.
- ²² ÁBTL 4.2. 10-5/1956. Fegyveres Erők Miniszterének 6. sz. parancsa, 1956. december 7. Vö. Baráth (szerk.) 2009: 101.
- ²³ ÁBTL 1.11.1. 1982-ben megrendezett 1956-os tudományos emlékgyűlés háttéranyaga. Sz. n. Jelentés, 1957. június 21. (115. d.)
- ²⁴ ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter I. helyettesének 0068. számú parancsa, 1957. január 1.
- ²⁵ ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter-helyettes 00204. sz. parancsa, 1957. január 22. A belügyminiszter-helyettes 00157 sz. parancsa, 1957. március 12.
- ²⁶ ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter I. helyettesének 0042/1957. sz. parancsa, 1957. január 1.
- ²⁷ ÁBTL 1.11.1. 1982-ben megrendezett 1956-os tudományos emlékgyűlés háttéranyaga. 7-247/1957. Javaslat az ORFK Politikai Nyomozó Főosztály alapvető feladataira, munkája végzésének eszközeire, módszereire és szervezeti felépítésére, 1957. január 24. (fotómásolat). (115. d.)
- ²⁸ ÁBTL 1.6. sz. n. Jelentés a Politikai Nyomozó Főosztály elmúlt 20 napos operatív tevékenységéről, 1956. december 17. (1. d.)
- ²⁹ ÁBTL 1.11.1. 1982-ben megrendezett 1956-os tudományos emlékgyűlés háttéranyaga. Sz. n. Jelentés a Politikai Nyomozó Főosztály 1956. november 8-tól 1957. január 25-ig végzett munkájáról és feladatairól, 1957. január 26. (fotómásolat). (115. d.) MOL XIX-B-1-ai 28/a/1957. 7-321/1957. Jelentés a Politikai Nyomozó Főosztály 1956. november 8-tól 1957. február 1-ig végzett munkájáról és feladatairól, 1957. február 8. (1. d.)
- ³⁰ ÁBTL 1.11.1. 1982-ben megrendezett 1956-os tudományos emlékgyűlés háttéranyaga. Sz. n. Jelentés a Politikai Nyomozó Főosztály 1956. november 8-tól 1957. január 25-ig végzett munkájáról és feladatairól, 1957. január 26. (fotómásolat). (115. d.)
- ³¹ Vö. ÁBTL 4.2. 6-200/7/1957. A belügyminiszter 7. sz. parancsa, 1957. március 28.
- ³² Szőke Béla személyi anyaga: ÁBTL 2.8.1. 5508. Életrajzát lásd: www.abtl.hu/archontologia/f?p=108:5:3102850354627031::NO::P5_PRS_ID:913360 (utolsó letöltés: 2012. január 31.)
- ³³ Előbbire példa: ÁBTL 3.1.1. B-77782. 11. Előállítási javaslat, 1957. március 13. Utóbbira: ÁBTL 3.1.5. O-9819. 31. Szolgálati jegy, 1957. március 13.
- ³⁴ Személyi anyagát lásd: ÁBTL 2.8.1. 17226.
- ³⁵ ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter I. helyettesének 00122/1957. sz. parancsa, 1957. január 1.
- ³⁶ ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter-helyettes 00291/1957. sz. parancsa, 1957. március 18.
- ³⁷ Vö. pl. ÁBTL 3.1.5. O-9819.
- ³⁸ Személyi anyaga: ÁBTL 2.8.1. 1565.
- ³⁹ Vö. Krahulcsán, 2009.
- ⁴⁰ Egy példa: ÁBTL 3.1.5. O-9819. 30. Javaslat előzetes ellenőrző dosszié nyitására, 1957. április 1.
- ⁴¹ Bagi Mihály személyi anyaga: ÁBTL 2.8.1. 143.
- ⁴² ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter I. helyettesének 0068. számú parancsa, 1957. január 1.
- ⁴³ ÁBTL 2.1. V/4. 89–91. Jelentés Radványi Dezső vizsgálati és bírósági anyagának kiértékeléséről, 1954. április 14.
- ⁴⁴ ÁBTL 2.1. V/4. 107/2. Kizárási javaslat, 1954. szeptember 26. A felülvizsgálat anyaga: ÁBTL 2.1. V/4a.
- ⁴⁵ Radványi Dezső személyi anyaga: ÁBTL 3.1.8. 4599.
- ⁴⁶ ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter-helyettes 00719. sz. parancsa, 1957. április 29.

- ⁴⁷ ÁBTL 2.8.1. 2289. Javaslat, 1957. február 28.
- ⁴⁸ ÁBTL 4.2. 6-200/8/1957. A belügyminiszter 8. számú parancsa, 1957. április 9.
- ⁴⁹ ÁBTL 4.2. 6-200/12/1957. A belügyminiszter 12. számú parancsa, 1957. május 3.
- ⁵⁰ ÁBTL 4.2. 6-200/42/1957. A belügyminiszter 42. számú parancsa, 1957. október 21.
- ⁵¹ ÁBTL D. Gy. MOL XIX-B-1-au 1081. Jelentés. A BM politikai nyomozó apparátusának szervezeti felépítésére és létszámára vonatkozó javaslat, 1957. április 2.
- ⁵² ÁBTL D. Gy. MOL XIX-B-1-au 237/368/1957. 1. sz. melléklet. Kimutatás a Politikai Nyomozó Főosztály osztályainak tényleges létszámáról, 1957. május 15. (38. d.)
- ⁵³ ÁBTL 1.6. 27-115/1957. A BM Politikai Nyomozó Főosztály VI. Osztályának ideiglenes állománytáblázata, 1957. június 12. (8. d.)
- ⁵⁴ ÁBTL D. Gy. MOL XIX-B-1-au 27-286/57. A Belügyminisztérium Politikai Nyomozó Főosztály szervezeti felépítése, 1957. augusztus 18. (26. d. 1. cs.)
- ⁵⁵ ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter-helyettes 838. sz. parancsa, 1958. március 21.
- ⁵⁶ ÁBTL 4.2. 6-200/42/1957. A belügyminiszter 42. számú parancsa, 1957. október 21.
- ⁵⁷ ÁBTL 1.6. 66-3134/1957. Javaslat az államtitok-védelmi alosztály megszervezésére, 1957. október 21. (8. d.)
- ⁵⁸ ÁBTL D. Gy. BM AI 16-551/2/1958. Jelentés az államtitok védelmének megszervezéséről a Belügyminisztérium szerveinél, 1958. június 10.
- ⁵⁹ ÁBTL D. Gy. BM AI 10-2035/1958. Jelentés, 1958. április 15.
- ⁶⁰ ÁBTL D. Gy. MOL XIX-B-1-au. 16-51/1958. A BM II/6. Osztály állománytáblázata, 1957. december 21.
- ⁶¹ ÁBTL 1.11.1. 1982-ben megrendezett 1956-os tudományos emlékgyűlés háttéranyaga. Sz. n. Jelentés, 1957. június 21. (115. d.)
- ⁶² ÁBTL 4.2. 6-200/32/1957. A belügyminiszter 32. számú parancsa, 1957. július 25.
- ⁶³ ÁBTL 1.6. 66-962/1958. Jelentés az állománytáblázattal kapcsolatos észrevételekről, 1958. március 11. (8. d.)
- ⁶⁴ ÁBTL 1.11.1. 1982-ben megrendezett 1956-os tudományos emlékgyűlés háttéranyaga. Sz. n. A politikai Nyomozó Főosztály 1958. évi munkaterve, 1957. december 14. (116. d.)
- ⁶⁵ ÁBTL D. Gy. MOL XIX-B-1-au. 16-51/2/1958. A BM II/6. Osztály állománytáblázata, 1958. április 22.
- ⁶⁶ ÁBTL D. Gy. MOL XIX-B-1-au. 16-51/4/1958. Javaslat, 1958. november 25.
- ⁶⁷ ÁBTL 1.6. 16-17/1/1959. A BM Szervezési Osztály átirata a BM II/6. Osztálynak, 1959. február 11. (8. d.)
- ⁶⁸ ÁBTL D. Gy. MOL XIX-B-1-au 16-16/5/1959. Javaslat a BM II/5. Osztály új állománytáblázatának kiadására, 1959. június 18. (16. d.)
- ⁶⁹ ÁBTL D. Gy. MOL XIX-B-1-au 16-1135/1960. Javaslat az államtitok-védelmi munka átszervezésére, 1960. augusztus.
- ⁷⁰ ÁBTL 4.2. 6-200/13/1957. A belügyminiszter 13. sz. parancsa, 1957. május 3. Személyi anyaga: ÁBTL 2.8.1. 6931. Kucsera László életrajzát lásd még: www.abtl.hu/archontologia/f?p=108:5:3102850354627031::NO::P5_PRS_ID:644665 (utolsó letöltés: 2012. január 30.)
- ⁷¹ Szőke Béla személyi anyaga: ÁBTL 2.8.1. 5508.
- ⁷² ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter-helyettes 208. sz. parancsa, 1961. július 1. Kukk István életrajzát lásd még: www.abtl.hu/archontologia/f?p=108:5:3102850354627031::NO::P5_PRS_ID:1039641 (utolsó letöltés: 2012. február 5.)
- ⁷³ ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter-helyettes 01180. sz. parancsa, 1957. május 29. Szák már ezt megelőzően alosztályvezetőként írt alá: pl. ÁBTL 3.1.5. O-9819. 82. Szolgálati jegy, 1957. május 17.
- ⁷⁴ ÁBTL 3.1.5. O-9819. 77–79. Szolgálati jegyek, 1957. május 13.
- ⁷⁵ ÁBTL 2.8.1. A BM II. Főosztályvezetőjének 313. sz. parancsa, 1959. szeptember 18.
- ⁷⁶ ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter-helyettes 204. sz. parancsa, 1962. június 9. Uo. A belügyminiszter-helyettes 00121. sz. parancsa, 1962. június 9. Személyi anyagát lásd: ÁBTL 2.8.2.2. 182.; és uo. Illetmény ügyek D-86.
- ⁷⁷ ÁBTL 1.6. 66-962/1958. Jelentés az állománytáblázattal kapcsolatos észrevételekről, 1958. március 11. (8. d.)
- ⁷⁸ ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter-helyettes 01181. sz. parancsa, 1957. május 29.
- ⁷⁹ ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter I. helyettesének 00204. sz. parancsa, 1957. február 22.
- ⁸⁰ Személyi anyaga: ÁBTL 2.8.2.2. 48.; és uo. Illetmény ügyek D-175.
- ⁸¹ ÁBTL 3.1.5. O-11754. 209. Jelentés, 1962. május 10. Bodrogi már előtte is a saját kézjeggyével látta el az osztályon keletkezett iratokat, lásd például: uo. 204–205. Jelentés, 1962. február 24.
- ⁸² ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter 526. sz. parancsa, 1962. május 17. Uo. A belügyminiszter 537. sz. parancsa, 1962. május 22. Személyi anyaga: ÁBTL 2.8.1. 588.
- ⁸³ ÁBTL 2.8.1. 599. Jelentés Bodrogi József ügyében, 1962. május 17.
- ⁸⁴ ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter-helyettes 01179. sz. parancsa, 1957. május 29.
- ⁸⁵ ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter 526. sz. parancsa, 1962. május 17. Uo. A belügyminiszter 538. sz. parancsa, 1962. május 22.
- ⁸⁶ ÁBTL 3.1.9. V-150361/1. 206–214. és 215–217.

- ⁸⁷ ÁBTL 3.1.1. B-85677. 5–10. Beszerzési javaslat, 1958. június 20.
- ⁸⁸ ÁBTL 2.8.1. A BM II. Főosztályvezetőjének 308. sz. parancsa, 1959. szeptember 18.
- ⁸⁹ Személyi anyaga: ÁBTL 2.8.1. 4008. Ebben: Minősítési lap, 1960. április 5. Javaslat nyugállományba helyezésre, 1962. május 16.
- ⁹⁰ ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter 526. sz. parancsa, 1962. május 17. Uo. A belügyminiszter 535. sz. parancsa, 1962. május 18.
- ⁹¹ ÁBTL 2.8.1. 599. Minősítési lap, 1960. április 5.
- ⁹² ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter I. helyettesének 0068. sz. parancsa, 1957. január 1.
- ⁹³ ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter-helyettes 01178. sz. parancsa, 1957. május 29.
- ⁹⁴ ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter I. helyettesének 0068. számú parancsa, 1957. január 1.
- ⁹⁵ ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter-helyettes 01177. sz. parancsa, 1957. május 29.
- ⁹⁶ Személyi anyaga: ÁBTL 2.8.1. 5943.
- ⁹⁷ ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter-helyettes 02368. sz. parancsa, 1957. augusztus 8.
- ⁹⁸ ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter-helyettes 246. sz. parancsa, 1958. január 25. Uo. ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter-helyettes 838. sz. parancsa, 1958. március 21.
- ⁹⁹ Személyi anyaga: ÁBTL 2.8.2.2. 148.
- ¹⁰⁰ ÁBTL 1.6. II/6. Osztály iratai. A Nehézipari Minisztérium területén dolgozó titkosügyirat-kezelők véleményezése. (9. d.)
- ¹⁰¹ ÁBTL 2.8.1. A BM II. Főosztályvezetőjének 310. sz. parancsa, 1959. szeptember 18.
- ¹⁰² Leszerelésének oka az volt, hogy igazoltatta Dögei Imre – reflektort használó – gépkocsijának vezetőjét, mire Dögei leszidta, és feljelentette őt az ÁVH vezetőjénél. ÁBTL 2.8.1. 4446. Javaslat Petróczi Ferenc kinevezésére, 1954. június 16.
- ¹⁰³ ÁBTL 2.8.1. A fegyveres erők minisztere I. helyettesének 0026. sz. parancsa, 1956. december 1.
- ¹⁰⁴ ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter-helyettes 314. sz. parancsa, 1958. január 31.
- ¹⁰⁵ ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter 526. sz. parancsa, 1962. május 17. ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter-helyettes 346. sz. parancsa, 1962. szeptember 4.
- ¹⁰⁶ Személyi anyaga: ÁBTL 2.8.1. 4446.
- ¹⁰⁷ ÁBTL 1.6. II/6. Osztály iratai. Sz. n. Utasítás a kötelező sportfoglalkozásokon való megjelenésre, 1961. január 28. (8. d.)
- ¹⁰⁸ ÁBTL 2.8.1. A fegyveres erők minisztere I. helyettesének 0026. sz. parancsa, 1956. december 1.
- ¹⁰⁹ ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter-helyettes 3840. sz. parancsa, 1958. december 29.
- ¹¹⁰ ÁBTL 2.8.1. 1849. Hajas György minősítési lapja, 1960. március 5.
- ¹¹¹ ÁBTL 1.6. II/6. Osztály iratai. Sz. n. Nyugati hírszerző szervek tevékenységéről információ, 1961. július 31. (8. d.)
- ¹¹² ÁBTL 2.8.1. A fegyveres erők minisztere I. helyettesének 0026. sz. parancsa, 1956. december 1.
- ¹¹³ ÁBTL 3.1.9. V-150361. 68–149. Uo. V-150361/1. 150–197.
- ¹¹⁴ Személyi anyaga: ÁBTL 2.8.1. 12830. Életrajza: www.abtl.hu/archontologia/f?p=108:5:3102850354627031::NO::P5_PRS_ID:955829 (utolsó letöltés: 2012. február 5.)
- ¹¹⁵ ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter-helyettes 00257. sz. parancsa, 1957. március 12.
- ¹¹⁶ Személyi anyaga: ÁBTL 2.8.1. 5748.
- ¹¹⁷ ÁBTL 1.6. 45-220/1963. (1. d.)
- ¹¹⁸ ÁBTL 1.6. 66-372/1962. Javaslat az ipari elhárítás átszervezésére, 1962. február 5. (8. d.)
- ¹¹⁹ ÁBTL 1.6. 66-4110/6/1961. Összefoglaló jelentés az ipari elhárítás helyzetéről és feladatairól, 1961. november 29. (9. d.)
- ¹²⁰ Papp, 2010.
- ¹²¹ ÁBTL 4.2. 10-21/13/1962. A belügyminiszter 0013. számú parancsa, 1962. május 9.
- ¹²² ÁBTL 4.2. 10-24/5/1962. A belügyminiszter-helyettes 005. számú utasítása, 1962. május 11.
- ¹²³ ÁBTL 1.6. BM Szabotázselhárító Osztály iratai. 66-1096/1962. A BM Szabotázselhárító Osztály Ügyrendje, 1962. május 11. (11. d.)
- ¹²⁴ ÁBTL 1.6. 16-96/1962. A BM Szabotázselhárító Osztály állománytáblázata, 1962. április 11. (11. d.) Az állománytáblában csak az alosztályok jelzése szerepel; az értékelő alosztálynak nincs betűjelzése, ám az iratokban rendszerint II/6-g alosztályként jelölték.
- ¹²⁵ ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter 526. sz. parancsa, 1962. május 17. Novák Sándor személyi anyaga: ÁBTL 2.8.1. 4144. Életrajza: www.abtl.hu/archontologia/f?p=108:5:3102850354627031::NO::P5_PRS_ID:901549 (utolsó letöltés: 2012. február 5.). Pék Márton személyi anyaga: ÁBTL 2.8.1. 4454. Életrajza: www.abtl.hu/archontologia/f?p=108:5:3102850354627031::NO::P5_PRS_ID:911372 (utolsó letöltés: 2012. február 10.). Szép László személyi anyaga: 2.8.1. 10793. Csiki István személyi anyaga: uo. 6637. Jakab Géza személyi anyaga: uo. 2289. Halász József személyi anyaga: uo. 1890.

¹²⁶ ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter 636. sz. parancsa, 1962. június 9. Személyzeti anyaga: ÁBTL 2.8.1. 5748.

¹²⁷ ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter 346. sz. parancsa, 1962. szeptember 4.

¹²⁸ ÁBTL 4.2. 10-21/30/1962. A belügyminiszter 0030. sz. parancsa, 1962. augusztus 18.

¹²⁹ ÁBTL 1.6. A BM Szabotázselhárító Osztály vezetőjének utasítása az „M” esetén őrizetbe vételre javasolt személyek anyagainak felülvizsgálatára, 1962. augusztus 21. (11. d.)

Levéltári források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

- 1.6. BM Politikai Nyomozó Főosztály iratai
 - 1.11.1. Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság iratai
- 2.1. A volt Zárt irattár levéltári anyaga
 - V/4. Vándor Ferenc, Bolgár Pál, Radványi Dezső
 - V/4a. Vándor Ferenc, Bolgár Pál, Radványi Dezső
- 2.8.1. Állambiztonsági szervek nyílt állományú alkalmazottainak iratai
- 2.8.2.2. BM III/II. Csoportfőnökség titkos és szigorúan titkos állományú alkalmazottainak iratai
- 3.1.1. Beszervezési (B-) dossziék
 - B-77782 „Kárpáti János”
 - B-85677 „Szerdahelyi Jolán”
- 3.1.5. Operatív (O-) dossziék
 - O-9819 Ginzeri Sándorné és társai
 - O-11754 Tóth András
- 3.1.9. Vizsgálati (V-) dossziék
 - V-150361 1956-os monográfia. Minisztériumok, budapesti iparvállalatok és főhatóságok
 - V-150361/1. 1956-os monográfia. Minisztériumok, budapesti iparvállalatok és főhatóságok
- 4.1. Állambiztonsági munkához készült háttéranyagok (A-anyag)
 - A-3721. Koltai Sándor – Sepsei György – Bodor Endre: *A társadalmi tulajdon, a terv- és devizagazdálkodás*

rendje elleni bűncselekmények. (Különös rész 4. ea. az állambiztonsági levelező tanfolyam részére.) Budapest, 1958.

4.2. Parancsgyűjtemény

D. Gy. Dokumentációs Gyűjtemény

Magyar Országos Levéltár (MOL)

XIX-B-1-ai Belügyminisztérium iratai, miniszteri közvetlen iratok

Nyomtatásban megjelent források

Baráth (szerk.) 2009

Kádár János első kormányának jegyzőkönyvei 1956. november 7.–1958. január 25. Szerkesztette: Baráth Magdolna. Budapest, Magyar Országos Levéltár.

Gyarmati – S. Varga (szerk.), 2006

Gyarmati György – S. Varga Katalin (szerk.): *A Belügyminisztérium Kollégiumának ülései 1953–1956.* Harmadik kötet. *Az 1956. január 18. és 1956. október 15. közötti ülések.* Összeállította: Kajári Erzsébet. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára.

Magyar Közlöny, 1946

8.800/1946. M. E. sz. rendelet a gazdasági rend büntetőjogi védelme tárgyában, 8. §. 1. 169. sz., július 28.

Magyar Közlöny, 1950

1950. évi 4. sz. törvényerejű rendelet a tervgazdálkodás büntetőjogi védelméről. 2. sz., február 16.

Hivatkozott irodalom

Baráth, 2008

Baráth Magdolna: A politikai rendőrség újjászervezése 1956 után. *Történelmi Szemle*, 4. sz.

Cserényi-Zsitnyányi, 2009

Cserényi-Zsitnyányi Ildikó: Az Államvédelmi Hatóság szervezeti változásai, 1950–1953. *Betekintő*, 2. sz. www.betekinto.hu/2009_2_cserenyi_zsitnyanyi (utolsó letöltés 2012. január 20.)

Cserényi-Zsitnyányi (kézirat)

Cserényi-Zsitnyányi Ildikó: Az egységesített Belügyminisztérium szervezeti változásai, 1953–1956

Krahulcsán, 2009

Krahulcsán Zsolt: A magyar politikai rendőrség és a szocialista országok állambiztonsági szervei közötti kapcsolatok szabályozása (1956–1989). *Levéltári Szemle*, 3. sz.

Papp, 2010

Papp István: A Politikai Nyomozó Főosztály Mezőgazdasági (Szabotázs-) Elhárító Osztályának szervezettörténete, 1956–1962. *Betekintő*, 3. sz. www.betekinto.hu/2010_3_papp (utolsó letöltés 2012. január 20.)

Pintér, 2000

Pintér Tamás: A megszüntetve megőrzött Államvédelmi Hatóság. In *Államvédelem a Rákosi-korszakban. Tanulmányok és dokumentumok a politikai rendőrség második világháború utáni tevékenységéről*. Szerkesztette: Gyarmati György. Budapest, Történelmi Hivatal.